

**AIŠKINAMASIS RAŠTAS DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS
ADMINISTRACINIŲ NUSIŽENGIMŲ KODEKSO PAPILDYMO 83¹ STRAIPSNIU IR 589
STRAIPSNIO PAKEITIMO ĮSTATYMO, LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO
KODEKSO 60, 129, 135, 138, 169, 170 IR 170¹ STRAIPSNIŲ PAKEITIMO ĮSTATYMO**

1. Įstatymų projektų rengimą paskatinusios priežastys, įstatymų projektų tikslai ir uždaviniai

Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso (toliau – ANK) papildymo 83¹ straipsniu ir 589 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas bei Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 60, 129, 135, 138, 169, 170 ir 170¹ straipsnių pakeitimo įstatymo projektas (toliau abu kartu – Įstatymų projektai) parengti, siekiant užtikrinti atsakomybės už neapykantos kurstymo neišvengiamumą, didesnę pažeidžiamų visuomenės grupių apsaugą bei Lietuvos Respublikos įstatymų atitikimą Europos Sąjungos teisės aktams ir tarptautiniuose žmogaus teisių apsaugai skirtuose dokumentuose nurodytiems standartams.

2008 m. Europos Sąjungos Taryba priėmė sprendimą 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis (toliau – Sprendimas), kuriuo siekta užtikrinti, kad rasizmo ir ksenofobijos veikos būtų baudžiamos visose valstybėse narėse taikant bent minimalias veiksmingas, proporcingas ir atgrasančias kriminalines sankcijas. Sprendimo preambulėje pažymėta, jog „[t]erminas „neapykanta“ turėtų būti suprantamas kaip rase, odos spalva, religija, kilme ar tautine arba etnine kilme pagrįsta neapykanta“. Sprendimo 1 straipsnis nustatė pareigą kiekvienai valstybės narei imtis būtinų priemonių užtikrinti baudžiamumą už tokias tyčines veikas kaip: a) viešą smurto ar neapykantos, nukreiptos prieš asmenų grupę, apibūdinamą pagal rasę, odos spalvą, religiją, kilmę ar tautinę arba etninę kilmę, ar tokiai grupei priklausančią asmenį, kurstymą; b) a punkte nurodytą veiką viešai skleidžiant ar platinant rašytinę, vaizdinę ar kitokią medžiagą; c) viešą pritarimą genocido nusikaltimams, nusikaltimams žmoniškumui ir karo nusikaltimams, kaip apibrėžta Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Statuto 6, 7 ir 8 straipsniuose, nukreiptiems prieš asmenų grupę, apibūdinamą pagal rasę, odos spalvą, religiją, kilmę ar tautinę arba etninę kilmę, ar tokiai grupei priklausančią asmenį, atsisakymą šiuos nusikaltimus pripažinti ar didelį jų menkinimą, kai veikos gali kurstyti smurtą ar neapykantą prieš tokią grupę ar tokiai grupei priklausančią asmenį; d) viešą pritarimą nusikaltimams, apibrėžtiems Tarptautinio karo tribunolo įstatu, pridedamų prie 1945 m. rugpjūčio 8 d. Londono susitarimo, 6 straipsnyje, nukreiptiems prieš asmenų grupę, apibūdinamą pagal rasę, odos spalvą, religiją, kilmę ar tautinę arba etninę kilmę, ar tokiai grupei priklausančią asmenį,

atsisakymą šiuos nusikaltimus pripažinti ar didelį jų menkinimą, arba kai veikos gali kurstyti smurtą ar neapykantą prieš tokią grupę ar tokiai grupei priklausantį asmenį.

2009 m. Lietuvos Respublika perkėlė minėto sprendimo nuostatas, kriminalizuodama neapykantos kurstymą Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau – BK): įtvirtino neapykantos motyvą kaip nusikalstamą veiką kvalifikuojantį požymį (129 straipsnio 2 dalies 13 dalis, 135 straipsnio 2 dalies 13 punktas, 138 straipsnio, 2 dalies 13 punktas) ir kaip sunkinančią aplinkybę (BK 60 straipsnio 1 dalies 12 punktas). Į nusikalstamų veikų sąrašą taip pat buvo įtrauktas neapykanta motyvuotas tyčiojimas ir niekinimas (BK 170 straipsnis), o 2016 m. neapykantos kurstymo ir neapykantos nusikaltimo veikų sudėtys buvo papildytos atskirais ir savarankiškais diskriminavimo arba neapykantos kurstymo pagrindais, papildomai numatant neįgalumo ir amžiaus požymius.

Vis dėlto šiandien matyti, jog egzistuoja tam tikras nebaudžiamumo fenomenas, kuriuo yra piktnaudžiaujama. Tais atvejais, kai neapykantos kurstymas nesiekia pavojingumo, kurio reikalauja baudžiamasis įstatymas bei suformuota teismų praktika, neapykantą kurstantys asmenys apskritai išvengia bet kokios atsakomybės. Atsižvelgiant į tai, kad baudžiamoji atsakomybė už tam tikras neapykantos kurstymo veikas nėra taikoma, kyla būtinybė papildyti ANK nauju straipsniu, numatant administracinę atsakomybę už neapykantos kurstymą (tyčiojimąsi bei niekinimą).

Teismų praktikoje yra nurodyta, kad, pripažįstant ar nepripažįstant tam tikrus viešus pareiškimus kurstymu prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę, būtina nustatyti dėl jų kiliančios (galinčios kilti) grėsmės baudžiamąjį įstatymo saugomoms vertybėms realumą. Baudžiamajai atsakomybei pagal BK 170 straipsnio 2 dalį ir ypač 3 dalį kilti nepakanka vien įžeidžiančio, niekinančio pobūdžio viešo pareiškimo, jeigu jame nėra konkretaus tiesioginio ar netiesioginio neapykantos, diskriminacijos skatinimo, kurstymo panaudoti smurtą ar fiziškai susidoroti su tam tikra žmonių grupe, dėl kurio galėtų kilti reali grėsmė įstatymo saugomoms vertybėms – orumui ir lygiateisiškumui. Taigi nors dabartiniame BK yra draudžiamas neapykantos kurstymas įžeidžiančiais, niekinančio pobūdžio veiksmais, neapykantos kurstymas viešoje erdvėje, pavyzdžiui, internete, neretai nesiekia pavojingumo lygmens įstatymo saugomoms vertybėms. Be to baudžiamoji atsakomybė demokratinėje visuomenėje turi būti suvokiama kaip kraštutinė, paskutinė priemonė (*ultima ratio*), naudojama saugomų teisinių gėrių, vertybių apsaugai tais atvejais, kai švelnesnėmis priemonėmis tų pačių tikslų negalima pasiekti. Atsižvelgiant į tai, kad šiuo metu vyrauja pozicija, jog vienas lakoniškas neetiškas komentaras nesukelia tokios grėsmės įstatymo saugomoms vertybėms, kad būtų galima taikyti baudžiamąją atsakomybę, asmenys lieka apskritai nenubausti.

2019 m. rinkos ir visuomenės nuomonės tyrimų kompanijos „Spinter tyrimai“ atlikta reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa atskleidė, jog 49 proc. šalies gyventojų pritaria administracinės atsakomybės taikymui už neapykantos skatinimą internete, kas trečias gyventojas būtų linkęs taikyti baudžiamąją atsakomybę.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso pakeitimo įstatymu, be kita ko, siekiama papildyti neapykantos kurstymo motyvą, įtraukiant „išankstinių neigiamų nuostatų grįstą priešišumą“. Atkreiptinas dėmesys, jog baudžiamajame kodekse naudojama formuluotė „siekiant išreikšti neapykantą“ ne visiškai atskleidžia visas neapykantos nusikaltimų sudėtinės dalis, kurių vienas pagrindinių elementų yra priešiškas dėl individo priklausymo socialiai pažeidžiamai grupei.

Šiais įstatymo projektais taip pat siekiama praplėsti diskriminacijos bei neapykantos požymius, įtraukiant papildomus: lytinę tapatybę, odos spalvą, pilietybę bei etninę kilmę:

Lytinė tapatybė suprantama kaip kiekvieno asmens lyties pajautimas bei su tuo susijęs savęs (ne)priskyrimas konkrečiai lyčiai. Įtraukus šį požymį, būtų užtikrintas teisinis tikslumas, išvengiama plečiamo baudžiamojo kodekso nuostatų aiškinimo, padidėtų translyčių asmenų apsauga nuo neapykantos kurstymo veikų, taip pat būtų atspindėta jų padėtis oficialioje kriminalinėje statistikoje. Į lytinės tapatybės požymio trūkumą baudžiamajame kodekse dėmesį atkreipė Europos komisija su rasizmu ir netolerancija (toliau – ECRI) dar 2016 m.¹

Odos spalva bei etninė kilmė, kaip neapykantos ir/ar diskriminacijos požymiai, numatyti ir Pamatiniame sprendime, taip pat 1965 metų Tarptautinėje konvencijoje dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo, kurią Lietuva ratifikavo 1998 metais. 2016 m. ECRI Lietuvos institucijoms rekomendavo į diskriminacijos požymių sąrašą įtraukti ne tik odos spalvą, tačiau ir pilietybę. Šiuo metu galiojantis Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas taip pat numato pilietybę kaip galimą diskriminacijos požymį, šis buvo įtrauktas įgyvendinant vieną iš ES direktyvų². Įtraukus šiuos požymius, būtų užtikrinta visiška BK nuostatų atitiktis Pamatinio sprendimo 2008/913/TVR nuostatomis, susijusioms su tam tikromis asmenų grupėmis, taip pat Lietuvos teisės aktų vieningumas.

Dėl šios priežasties teikiami šie Įstatymų projektai, kurie leistų taikyti administracinę atsakomybę už neapykantos kurstymą, nesusijusį su smurtinių veiksmų bei diskriminacijos

¹ Europos komisija kovai su rasizmu ir netolerancija, „ECRI ataskaita apie Lietuvą. Penktasis stebėsenos etapas“, 2016 m. kovo 18 d., <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Lithuania/LTU-CbC-V-2016-020-LIT.pdf>

² Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 2014/54/ES dėl priemonių, kad darbuotojai galėtų lengviau naudotis laisvo darbuotojų judėjimo teisėmis, 2014 m. balandžio 16 d., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0054>

skatinimu, taip pat praplėstų neapykantos kurstymo ar diskriminacijos požymius, įtraukiant odos spalvą, etninę kilmę, pilietybę bei lytinę tapatybę.

2. Įstatymų projektų iniciatoriai (institucija, asmenys ar piliečių įgalioti atstovai) ir rengėjai

Įstatymų projektų parengimą inicijavo ir Įstatymų projektus parengė Seimo nariai [xxx].

3. Dabartinis Įstatymų projektuose aptartų teisinių santykių reguliavimas

Dabartinėje BK redakcijoje yra numatyta baudžiamoji atsakomybė už tyčiojimąsi, niekinimą, neapykantos skatinimą, kurstymą diskriminuoti, smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų (BK 170 straipsnis). Su neapykantos kurstymu taip pat susijęs BK 169 straipsnis, draudžiantis diskriminaciją, bei 170¹ straipsnis, numatantis atsakomybę už grupių ir organizacijų, turinčių tikslą diskriminuoti žmonių grupę arba kurstyti prieš ją, kūrimą ir veiklą.

Pažymėtina, jog šiuo metu administracinė atsakomybė už neapykantos kurstymą apskritai nėra numatyta. Tam tikri neapykantos kurstymo veiksmai, kurie yra akivaizdžiai amoralūs, neetiški ir pažeidžia tam tikrų visuomenės grupių lygiateisiškumą, nesulaukia atsako, nes nesiekia pavojingumo, kurio reikalauja baudžiamoji teisė.

Be to, baudžiamasis įstatymas stokoja tokių diskriminacijos ar neapykantos kurstymo požymių kaip lytinė tapatybė, odos spalva bei etninė kilmė – į tai dėmesį atkreipia tiek Lietuvos, tiek tarptautinės organizacijos.

Taigi, iniciatorių Įstatymų projektais siekiama užtikrinti tinkamą atsaką į neapykantos kurstymą, užtikrinant, jog neapykantą kurstančios veiklos, nesiekiančios baudžiamosios teisės reikalaujamo pavojingumo, būtų baudžiamos administracine tvarka, taip užtikrinant greitesnę ir tinkamesnę atsakomybę.

4. Siūlomos naujos teisinio reguliavimo nuostatos ir laukiami teigiami rezultatai

Dėl ANK projekto. Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytus argumentus, siūloma į Administracinių nusižengimų kodeksą įtraukti naują 83¹ straipsnį, kuris numatytų administracinę atsakomybę už tyčiojimąsi ar niekinimą dėl tautybės, rasės, lyties, kilmės, religijos ar kitos grupinės priklausomybės. Vadovaujantis 83¹ straipsniu būtų taikoma administracinė atsakomybė tam, kas

turėdamas tikslą platinti gamino, įsigijo, siuntė, gabeno, laikė dalykus, kuriuose tyčiojamasi ar niekinama žmonių grupė ar jai priklausantis asmuo, taip pat tam, kas viešai tyčiojosi ar niekino žmonių grupę ar jai priklausantį asmenį dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, lytinės tapatybės, neįgalumo, rasės, odos spalvos, tautybės, kalbos, kilmės, etninės kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų. Tokios veikos užtrauktų baudas nuo penkių šimtų šešiasdešimt iki vieno tūkstančio dviejų šimtų eurų, pakartotinai padarytas administracinis nusižengimas galėtų užtraukti baudą asmenims nuo vieno tūkstančio dviejų šimtų eurų iki dviejų tūkstančių eurų, ir juridinių asmenų vadovams ar kitiems atsakingiems asmenims – nuo vieno tūkstančio vieno šimto iki trijų tūkstančių eurų.

Taip pat siūloma pakeisti ANK 589 straipsnio 49 punktą, numatant, kad už neapykantos kurstymo tyrimą bei protokolų surašymą būtų atsakinga policija.

Dėl BK projekto. Atsižvelgiant į tai, kad dalį neapykantos kurstymo veikų (tyčiojimas ir niekinimas) siūloma perkelti į Administracinių nusižengimų kodeksą, BK pakeitimo įstatymo projektu siūloma išbraukti tyčiojimąsi ir niekinimą iš BK 170 straipsnio, numatant baudžiamąją atsakomybę tam, kas 1) turėdamas tikslą platinti gamino, įsigijo, siuntė, gabeno, laikė dalykus, kuriuose skatinama neapykanta ar kurstoma diskriminuoti [...], 2) kas viešai skatino neapykantą ar kurstė diskriminuoti [...], 3) kas viešai kurstė smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, lytinės tapatybės, neįgalumo, rasės, odos spalvos, tautybės, kalbos, kilmės, etninės kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų arba finansavo ar kitaip materialiai rėmė tokią veiklą.

Atsižvelgiant į tai, jog 170 ir 170¹ straipsniuose numatytos sąlyginai nedidelės laisvės atėmimo bausmės, siūloma kaip vieną iš sankcijų įtraukti viešuosius darbus.

Atsižvelgiant į tai, kad baudžiamajame kodekse naudojama formuluotė „siekiant išreikšti neapykantą“ ne visiškai atskleidžia visas neapykantos nusikaltimų sudėtinės dalis, kurių vienas pagrindinių elementų yra priešiškusis dėl individo priklausymo socialiai pažeidžiamai grupei, siūloma papildyti neapykantos kurstymo motyvą, įtraukiant „išankstinių neigiamų nuostatų grįstą priešiškusį“.

Galiausiai, atsižvelgiant į tarptautinių organizacijų rekomendacijas bei Lietuvos tarptautinius įsipareigojimus, siūloma papildyti BK 60 straipsnio 1 dalies 12 punktą, 129 straipsnio 2 dalies 13 punktą, 135 straipsnio 2 dalies 13 punktą, 138 straipsnio 2 dalies 13 punktą, 169 straipsnį, 170 straipsnio 1, 2 ir 3 dalis, 170¹ straipsnio 1 dalį, įtraukiant lytinę tapatybę, odos spalvą, pilietybę bei etninę kilmę, kaip vieną iš nusikalstamos veikos požymių. Tokiu atveju būtų užtikrinta

visiška BK nuostatų atitiktis Pamatinio sprendimo 2008/913/TVR nuostatomis bei kitiems tarptautiniams įsipareigojimams, susijusiems su tam tikromis asmenų grupėmis.

5. Numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimo rezultatai, galimos neigiamos priimtų įstatymų pasekmės ir kokių priemonių reikėtų imtis, kad tokių pasekmių būtų išvengta

Numatoma, kad Įstatymų projektai neigiamų pasekmių neturės.

6. Galima priimtų įstatymų įtaka kriminogeninei situacijai, korupcijai

Priimti Įstatymų projektai neigiamos įtakos kriminogeninei situacijai ir korupcijai neturės.

7. Galima priimtų įstatymų įtaka verslo sąlygoms ir jo plėtrai

Įstatymų projektų nuostatų įgyvendinimas įtakos verslo sąlygoms ir jo plėtrai neturės.

8. Įstatymų inkorporavimas į teisinę sistemą, galiojantys teisės aktai, kuriuos būtina pakeisti, panaikinti ar priimti, priėmus teikiamus Įstatymų projektus

Priėmus Įstatymo projektą, kitų teisės aktų priimti, keisti ar pripažinti negaliojančiais nereikės.

9. Įstatymų projektų atitiktis Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos, Teisėkūros pagrindų įstatymų reikalavimams, Įstatymų projektų sąvokų ir jas įvardijančių terminų įvertinimas Terminų banko įstatymo ir jo įgyvendinamųjų teisės aktų nustatyta tvarka

Įstatymo projektas parengtas laikantis Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos, Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymų reikalavimų. Įstatymų projektų sąvokos ir jas įvardijantys terminai įvertinti Terminų banko įstatymo ir jo įgyvendinamųjų teisės aktų nustatyta tvarka.

10. Įstatymų projektų atitiktis Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatomis ir Europos Sąjungos dokumentams

Įstatymų projektai atitinka Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatus ir Europos Sąjungos teisės aktais.

11. Įstatymams įgyvendinti reikalingi įgyvendinamieji teisės aktai, šių aktų rengėjai ir parengimo terminai

Įstatymo projektui įgyvendinti nereikės įgyvendinamųjų teisės aktų.

12. Valstybės, savivaldybių biudžetų ir kitų valstybės įsteigtų fondų lėšos, kurių prireiks įstatymams įgyvendinti, ar bus galima sutaupyti (pateikiami prognozuojami rodikliai einamaisiais ir artimiausiais 3 biudžetiniais metais).

Įstatymų projektų įgyvendinimui papildomų valstybės biudžeto ar kitų valstybės įsteigtų fondų lėšų nereikės.

13. Įstatymų projektų rengimo metu gauti specialistų vertinimai ir išvados

Įstatymo projektas buvo suderintas su Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos darbo grupe veiksmingam atsakui į neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą Lietuvoje skatinti, Europos teisės departamentu prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos.

Rengiant Įstatymų projektus, buvo atsižvelgta į nevyriausybinių organizacijų duomenis apie neapykantos nusikaltimų paplitimo mastą Lietuvoje, taip pat į 2017 m. tyrimą „Atsakas į neapykantos nusikaltimus: situacijos Lietuvoje apžvalga“ bei 2020 m. pabaigoje paskelbtą apžvalgą „Neapykantos nusikaltimai ir neapykantos kalba: situacijos Lietuvoje apžvalga“.

Analizuojant BK bei ANK reglamentavimo pakeitimus, atkreiptas dėmesys į visuomenės diskusijas neapykantos nusikaltimų bei neapykantos kalbos situacijos Lietuvoje gerinimui tema.

14. Reikšminiai žodžiai, kurių reikia šiems projektams įtraukti į kompiuterinę paieškos sistemą, įskaitant Europos žodyno „Eurovoc“ terminus, temas bei sritis

Reikšminiai žodžiai, kurių reikia šiam Įstatymo projektui įtraukti į kompiuterinę paieškos sistemą, įskaitant reikšminius žodžius pagal Europos žodyną Eurovoc: „Baudžiamasis kodeksas“, „neapykantos pagrindai“, „neapykantos kurstymas“, „baudžiamoji atsakomybė“, „administracinė atsakomybė“.

15. Kiti, iniciatorių nuomone, reikalingi pagrindimai ir paaiškinimai

Papildomi pagrindimai ir paaiškinimai neteikiami.

Teikia